

Family economy and competence in its management

Maftuna NURMATOVA¹

Kokand State Pedagogical Institute

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 2021

Received in revised form

15 October 2021

Accepted 20 November 2021

Available online

15 December 2021

Keywords:

family,
family economy,
organization of family
economy,
competence,
competence of organization
of family economy.

ABSTRACT

In the economy, as well as in the social sphere, the attitude of a person to the corresponding process is important. The family economy also requires that people have certain knowledge, skills, abilities and competencies. An adequate understanding of economic processes and their application in everyday life is one of the opportunities to effectively organize the family economy. The article discusses competencies and their importance in the rational organization of the family economy and budget.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss11/S-pp323-329>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Оила иқтисоди ва уни юритишга оид компетенциялар

АННОТАЦИЯ

Ижтимоий соҳада бўлгани каби иқтисодиётда ҳам шахснинг тегишли жараёнга муносабати муҳим аҳамиятга эга. Оила иқтисоди ҳам унга тегишли шахсларнинг муайян билим, кўнкима, малака ва компетенцияларга эга бўлишини тақозо этади. Унга бевосита тегишли бўлган аҳамиятли компетенциялар ва уларнинг когнитив тавсифини етарли даражада англаш оила иқтисодини самарали ташкил этишга ёрдам беради. Мақолада оила иқтисодини оқилона ташкил қилишда аҳамиятли бўлган компетенциялар ва уларнинг моҳияти хусусида сўз юритилади.

Калит сўзлар:

оила,
оила иқтисоди,
оила иқтисодини ташкил қилиш,
компетенция,
оила иқтисодини ташкил қилиш компетенциялари.

¹ Lecturer at the Kokand State Pedagogical Institute. Kokand, Uzbekistan. E-mail: maftunanurmatova2020@gmail.com.

Семейная экономика и компетенции по ее ведению

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

семья,
семейное хозяйство,
организация семейного
хозяйства,
компетентность,
компетенции организации
семейного хозяйства.

В экономике, как и в социальной сфере, важно отношение человека к соответствующему процессу. Семейная экономика также требует, чтобы люди обладали определенными знаниями, навыками, умениями и компетенциями. Адекватное понимание экономических процессов, и их применение в повседневной жизни, одна из возможностей эффективно организовать семейную экономику. В статье рассматриваются компетенции и их значение в рациональной организации семейного хозяйства и бюджета.

Иқтисодиёт – тириклик манбаи, шахс моддий эҳтиёжларини қондириш механизмидир. У жамият ҳаётининг муҳим йўналиши бўлиб, моддий турмуш тарзини шакллантиришга хизмат қиласи. Шу сабабли иқтисодиётга оқилона ёндашиш, уни тўғри ташкил қилиш ҳар бир жамият олдида турган муҳим вазифалардан бири саналади.

Оила муайян жамиятда қарор топган “ижтимоий тартибнинг пойдевори ҳисобланади” [13]. Дарҳақиқат, асрлар давомида ҳар бир оила ўз иқтисодига эга бўлиб келган, унинг инъикоси эса жамиятда ҳам иқтисодиётнинг шаклланишини таъминлаган. Қолаверса, ҳар қандай шахс оиласа мансуб. Бу эса, ўз-ўзидан, табиий равишда шахснинг оила иқтисодини оқилона ташкил этиш компетенциясига эга бўлиши зарурлигини англатади.

Бугунги кунда “оила уй хўжалигининг юритилиши, унинг маҳсулотлар ҳамда хизматларни ишлаб чиқариш ва истеъмол қилишда асосий куч бўлган меҳнат, тадбиркорлик ва бошқа ресурслар билан таъминланишини белгиловчи бозор иқтисодиётининг марказидан ўрин эгаллаши” [13] бежиз эмас.

Оилаларнинг ижтимоий мақоми улар асосида мавжуд бўлган жамиятнинг ижтимоий мақомини белгилаб бергани каби унинг иқтисодий ҳолати табиий равишда ижтимоий тузилманинг ривожланиш даражасига ўз таъсирини ўтказади. Шу сабабли ҳар бир давлатнинг ички сиёсатида оила иқтисодиётини ривожлантириш учун зарур шарт-шароитни яратиб бериш вазифаси устувор ўрин тутади. Ўзбекистон Республикасининг ички сиёсатида ҳам мазкур масала аҳамиятли ўрин тутади. Хусусан, 2012-йилнинг 23-мартида Ўзбекистон Республикасининг “Оилавий тадбиркорлик тўғрисида”ги Қонуни [1] қабул қилинган бўлиб, унда оилавий корхонани ташкил этиш орқали иқтисодий фаровонлигини таъминлашнинг хуқуқий асослари кўрсатиб берилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Оилавий тадбиркорликни ривожлантириш дастурлари доирасида амалга ошириладиган қўшимча чоратадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-5041-сон (27 март 2021 йил) Қарори[2]да оилавий тадбиркорликни ривожлантириш, ёшлар ва хотин-қизларни даромадли меҳнат билан банд қилишга йўналтирилган дастурлар доирасида аҳоли ва тадбиркорлик субъектларига имтиёзли кредитлар ажратилаётгани қайд этиб ўтилади. Хусусан, “сўнгги 3 йил давомида 600 мингдан зиёд аҳоли ва тадбиркорлик субъектлари 15 триллион сўмдан ортиқ миқдорда имтиёзли кредитлар”[2]га эга бўлган бўлса,

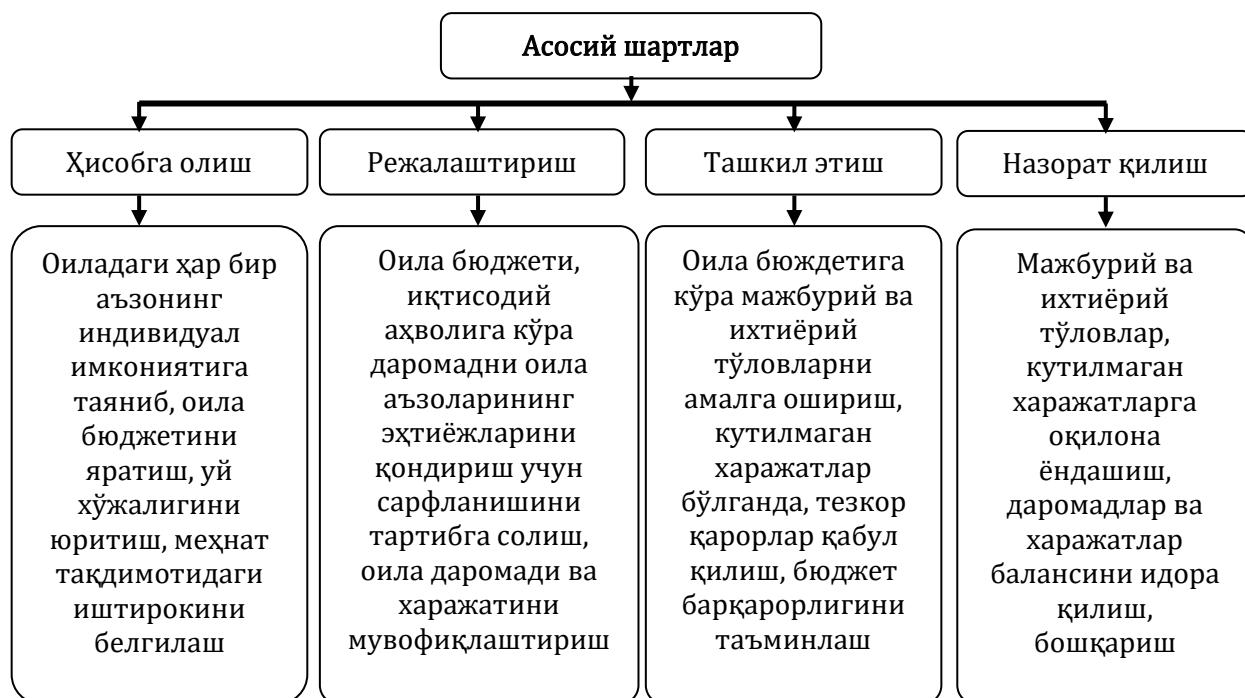
2020-йилнинг биринчи ярим йиллиги мобайнида “Ҳар бир оила – тадбиркор” дастури доирасида 40 500 та лойиҳага 1,2 трлн. сўм миқдорида имтиёзли кредит маблағлари ажратилган [8].

Оила иқтисоди уй хўжалиги ва оила бюджетига эгалик, оила аъзолари ўртасида меҳнат ҳамда мавжуд неъматларнинг тақсимланишига асосланган иқтисод саналади. У оила аъзоларининг ўзаро бирлик, ҳамжиҳатлик, ҳамкорлиқда оила хўжалигини юритиш, оила бюджетини яратиш, топилган даромадни умумий ҳамда оиласидаги ҳар бир кишининг шахсий эҳтиёtlари учун сарфлаш тўғрисидаги қарорни қабул қилиш орқали юритилади. Оила иқтисодининг барқарорлиги оила бюджетини самарали бошқаришга оид қуйидаги шартга [18] қатъий амал қилиниши билан белгиланади (1-расм):

Юқорида айтиб ўтилганидек, оила иқтисодини юритиш шахсдан муайян компетенцияларга эга бўлишни тақозо қиласди. Айни ўринда “компетенция”, “иқтисодий компетенция” тушунчаларининг моҳиятини англаб олиш муҳим.

Луғавий нуқтаи назардан, “компетенция” (лот. “compete”, ингл. “competence”) тушунчаси лотинчада “мувофиқ бўлиш”, “тўғри келиш”, инглизчада эса “лаёқат”, “қобилият” маъноларини англатади.

Ушбу тушунча илк марта америкалик психолог Роберт В. Уайт (Robert W. White; 1904-2001-й.) томонидан 1959-йилда нашр қилинган “Мотивация тушунчаларини қайта кўриб чиқиши: компетенция концепцияси” (“Motivation

1-расм. Оила бюджетини самарали бошқаришнинг асосий шартлари.

Reconsidered: The concept of competence”) номли асари[20. РР. 297–333]да қўлланилган бўлиб, “шахснинг атроф-муҳит билан ўзаро самарали муносабати”ни англатувчи қобилияят экани кўрсатилади.

“Компетенция” тушунчасини С.И. Ожегов “шахс томонидан жуда яхши ўзлаштирилган масалалар доираси” [14. С. 288], Т.В. Панкова “муайян фан соҳасини билишни ифодаловчи, таълим жараёнида шаклланган билим, кўникма, малакалар мажмуи” [10. С. 206–210], – дея талқин этади.

И.А.Зимняя [3] М.Малдернинг фикрига қўшилган ҳолда, компетенция шахсда намоён бўлувчи компетентликни, унинг таркибий қисми эканини таъкидлайди. Муаллиф шахснинг яشاши, жамиятда субъектлар билан ижтимоий муносабатни ташкил этишига кўра, у эга бўладиган компетенцияларни учта асосий гурӯхларга ажратади. Яъни:

– шахснинг ҳаётий фаолият субъекти сифатидаги компетентлик: саломатликни сақлаш компетенцияси; борлиққа қадриятли-мазмунли муносабатда бўлиш компетенцияси; интеграция компетенцияси; фуқаролик компетенцияси; ўз-ўзини такомиллаштириш компетенцияси;

– шахснинг бошқалар билан ўзаро муносабатини акс эттирувчи компетентлик: ижтимоий ҳамкорлик компетенцияси; мулоқот компетенцияси;

– шахс фаолиятининг барча тур ва шакллари (хусусан, ўқув ва меҳнат фаолияти)ни ёритувчи компетентлик: билиш фаолияти компетенцияси; фаолият компетенцияси; ахборот-технологик компетенция [3].

О.Ю. Светлышеванинг ёндашувига кўра, “билим, кўникма, малака, хулқ-автор модели ва шахснинг ижтимоий тавсифи” [12] умумий тарзда “компетенция” атамаси билан юритилади. Компетенция ёрдамида кутилган натижаларни қўлга киритиш мумкин.

И.А. Эшмаматов “компетенция” ва “компетентлик” тушунчалари ўртасидаги фарқни аниқ бир сифат, фазилат (компетенция) ёки бир неча компетенциялар йиғиндиси, мажмуи, бирлиги (компетентлик)нинг ифода этилишида [19. Б. 19], – деб ҳисоблайди. Яна бир ўзбекистонлик тадқиқотчи М.А. Инназаров компетенциянинг “шахс томонидан муайян фаолиятни ташкил эта олишга лаёқатлилик, уни ташкил этиш ҳуқуқига эга бўлиш” эканини қайд этган ҳолда, “кўплаб компетенцияларнинг жамланмаси муайян тур ёки шаклдаги компетентликни намоён этишга хизмат қиласи” [4. Б. 24], – деган холосага келади.

Гарчи тушунчанинг илк қўлланилганидан буён ярим асрдан ортиқ вақт ўтган бўлса-да, унинг изоҳи хусусида ягона тўхтамга келинмаган.

Қайд қилинган фикрларга таянган ҳолда, “компетенция” тушунчасини шундай шарҳлаш мумкин: компетенция – шахс томонидан унинг мавжудлиги ва ҳаёт кечиришини таъминлашга хизмат қиласиган ҳар қандай ҳаракат ҳамда касбий фаолият асосларини назарий ва амалий жиҳатдан ўзлаштириш, уларни амалда самарали бажариш лаёқати, қобилияти.

Тадқиқотчилар томонидан, шунингдек, “иқтисодий компетенция” тушунчаси ҳам кенг тадқиқ қилинган. Хусусан, Т.С. Терюкова “иқтисодий тизимни ўрнатиш учун зарур бўлган назарий билим ва амалий малакалар”, дея “иқтисодий компетенция” [16] тушунчасини изоҳлайди. Бизнинг фикримизга кўра, муаллиф тушунчани таърифлашда бироз янглишади. Зоро, шахс иқтисодий тизим мавжуд бўлган жамиятда яшайди ва ана шу тизим негизида фаолият кўрсатишга мажбур. Агар борди-ю, Т.С.Терюкова иқтисодий тизимни яратишга масъул шахслар ёки давлат нуқтаи назаридан фикрлаётган бўлса, у ҳолда изоҳ тўғри. Чунки ҳар қандай тизимнинг яратувчилари уни самарали ўрнатишга имкон берадиган назарий билим ва амалий малакаларга эга бўлишлари шарт. Аммо бу ўринда жамият фуқаролари назарда тутилган.

Гарчи “иқтисодий компетенция” тушунчаси Т.С. Терюкова томонидан тўғри ифодаланмаган бўлишига қарамай, муаллиф иқтисодий компетенцияларнинг шахс учун аҳамиятини тўғри белгилай олган. Яъни иқтисодий компетенцияларга эгалик

қўйидаги имкониятларни яратади: иқтисодий вазиятни баҳолай олиш ва иқтисодий муаммоларни мустақил ҳал қилиш; шахснинг ижтимоий ва иқтисодий мослашувини таъминлаш; иқтисодий фаолият соҳасини танлаш; ўзининг ақлий, ташкилий ва молиявий имкониятларини баҳолай олиш; энг зарур кундалик ҳаётий эҳтиёжларни оқилона қондириш (танлаш, айрибошлаш, сотиб олиш малакасига эгалик); қўйилган мақсаднинг иқтисодий қизиқишларга мос бўлишига эришиш; ўзининг иқтисодий фаолигини баҳолаш; ўзида иқтисодий характерга эга хулқатвор қоидалари ва одатларни шакллантириш; “иқтисодиёт тили”ни ўзлаштириш ва унинг ёрдамида мулоқот қилиш воситаларини танлаш; кучли рақобат шароитида янги иқтисодий малакаларни ўзлаштириш ва ўз позициясини кенгайтириш; иқтисодий ва молиявий хавфсизлик даражасини белгилаш [16].

Т.Г. Оширкова [9] шахсда намоён бўлиши зарур бўлган иқтисодий компетенцияни унинг жамиятда қарор топган иқтисодий тизим билан ўзаро муносабати нуқтаи назардан ёритади, яъни иқтисодий компетенциялар – шахснинг асосий ижтимоий-иқтисодий роллар (истеъмолчи, ёлланма ишчи, тадбиркор ва бошқалар)ни бажариш орқали жамиятдаги мавжуд иқтисодий тизим билан муносабатга киришишни таъминловчи ўзаро боғлиқ сифатлари йифиндиси [9]. Муаллифнинг фикрига кўра, таълим олувчиларнинг иқтисодий компетенцияларга эга бўлиши иқтисодий фаолиятнинг турли соҳаларида (истеъмол қилиш, ишлаб чиқариш, тақсимлаш ва айрибошлаш орқали) фаолият юрита олиш ва масъулиятли қарорларни қабул қилишга тайёрлигини белгилайди [9].

В.А.Скопьюок [15] ўз тадқиқотида таълим олувчиларни бевосита ўқув бизнес-компанияларни ташкил қилиш ва уларнинг фаолиятини самарали йўлга қўйишга тайёрлаш мисолида иқтисодий компетенцияларни мақсадли ривожлантириш масаласини тадқиқ қиласди. Муаллифнинг таъкидлашича, бундай йўл тутиш таълим олувчиларда таянч компетенциялар билан бирга соҳавий (максус) компетенцияларни ҳам ривожлантиради.

Бу ўринда В.А. Скопьюок таянч компетенциялар дея Жак Делор томонидан белгиланган тўртта компетенция (англарни ўрганиш, бажаришни ўрганиш, биргаликда яшашни ўрганиш, яшашни ўрганиш) [7. С. 24]ни эътироф этиш билан бирга, уларни иқтисодий нуқтаи назардан бир қадар (яшашни ўрганиш, бажаришни ўрганиш, биргаликда яшашни ўрганиш, масъулиятли бўлишни ўрганиш, англарни ўрганиш тарзида) бойитади. Ушбу таянч компетенциялар, ўз навбатида, таълим олувчиларнинг иқтисодиёт соҳасида фаолиятни муваффақиятли олиб бориш имкониятини таъминловчи компетенциялар [15]га эга бўлиши учун замин яратади (2-жадвал):

2-жадвал.**Иқтисодий компетенцияларнинг ривожланишига таъсир этувчи таянч компетенциялар (В.А.Скопьюок).**

Компетенция турлари	Уларнинг моҳияти	Таъсир этувчи таянч компетенциялар
Предметли компетенция	Шахсни ўз ҳаётий фаолиятининг ижтимоий-иқтисодий шароитларини баҳолаш	Яшашни ўрганиш

Методик компетенция	Шахсда ижтимоий-иқтисодий мухитда мавжуд муаммоларни ҳал қилиш қобилиятини шакллантириш	Бажаришни ўрганиш
Коммуникатив компетенция	Шахснинг атрофдагилар билан мулоқот қила олиш малакаларини ривожлантириш	Биргаликда яшашни ўрганиш
Ижтимоий компетенция	Шахсда ижтимоий масъулият туйғусини шакллантириш	Масъулиятли бўлишни ўрганиш
Таълимий компетенция	Шахснинг мустақил равишда билим, малакаларни ўзлаштириш, зарур ахборотни излаб топиш қобилиятини ривожлантириш	Англашни ўрганиш

Оила иқтисодини юритишга оид компетенциялар тўғрисида тасаввурга эга бўлиш учун оиланинг иқтисодий функциясидан хабар бўлиш талаб қилинади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Оилавий тадбиркорлик тўғрисида”ги Конуни // <https://www.lex.uz/acts/2004956>.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Оилавий тадбиркорликни ривожлантириш дастурлари доирасида амалга ошириладиган қўшимча чоратадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-5041-сон (27 март 2021 йил) Қарори // <https://lex.uz/docs/5345627>.
3. Зимняя И.А. Личностная и деятельность направленность компетентностей как результат современного образования // Компетентность и проблемы ее формирования в системе непрерывного образования (школа – вуз – послевузовское образование) / Науч. ред. И.А. Зимняя. Материалы XVI научно-мет.конф. «Актуальные проблемы качества образования и пути их решения» // http://pedlib.ru/Books/3/0269/3_0269-6.shtml.
4. Инназаров М.А. Малака ошириш тизимида педагог кадрлар касбий компетентлигини ташхислаш ва баҳолаш технологиялари: пед. фан.бўйича. фалс.докт. (PhD) ... дис. – Т.: 2020. – Б. 24.
5. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Педагогика, 1990. – Б. 29–31.
6. Набиев Ф.А. Умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларининг иқтисодий муносабатларга киришиш кўнимкаларини ривожлантириш технологиялари (“Иқтисодий билим асослари” фани мисолида): пед.фант.бўйича фалс.фант. докт. (PhD) ... дис. – Наманган: 2021. – Б. 23–24.
7. Образование: сокрытое сокровище (Learning: The Treasure Within) / Основные положения Доклада Международной комиссии по образованию для XXI века. Жак Делор. – М.: Изд-во ЮНЕСКО, 1996. – С. 24.
8. Оилавий тадбиркорликни ривожлантириш дастурлари доирасида ажратилган кредитлар // https://cbu.uz/oz/press_center/news/352258.
9. Ошуркова Т.Г. Экономические компетенции // <https://center-yf.ru/data/economy/ekonomicheskie-kompetentsii.php>.
10. Панкова Т.В. Сущность, содержание и структура информационно-коммуникационной компетентности студента ВУЗа // Науч.-мет. Электрон. ж. “Концепт”. – М.: 2013. – Т. 4. – С. 206–210.
11. Профессиональные компетентности педагога-психолога / Монография. Автор/создатель: Е.В. Кузнецова, О.И. Мезенцева, В.Г. Петровская, Л.Н. Степанова. – Новосибирск: Куйбышевский филиал Новосибирской ГПУа, 2013. – С. 32–33.

12. Светлышева О.Ю. Что такое компетенции и зачем они нужны? // <https://www.specialist.ru/section/hr>.
13. Семейная экономика. Социально-экономическая природа семьи // <https://studfile.net/preview/5473642/page:58>.
14. Словарь русского языка: 70000 слов / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М.: Изд-во «Русский язык», 1991. – С. 288.
15. Скопьюк В.А. Формирование экономических компетенций молодёжи через создание учебных бизнес-компаний и развитие деловой активности // http://elib.psu.by:8080/bitstream/123456789/26524/1/Скопьюк_В.А._Формирование_экономических_компетенций_молодёжи-208-210.pdf.
16. Терюкова Т.С. Экономические компетенции: сущность, структура и место в системе ключевых компетенций // https://ecschool.hse.ru/data/2011/04/21/1210930289/42_2009_3-4.pdf.
17. Функции семьи. Основные и вторичные функции семьи // <https://zaochnik.com/spravochnik/sotsiologija/funktsii-semji>.
18. Экономика семьи // <https://answr.pro/articles/173-ekonomika-semi>.
19. Эшмаматов И.А. Замонавий ахборот технологиялари муҳитида педагогларнинг ахборот-коммуникатив компетентлигини ривожлантириш: пед. фан.бўйича. фалс.докт. (PhD) ... дис. – Самарқанд: 2018. – Б. 19.
20. White R.W. (1959). Motivation reconsidered: The concept of competence. Psychological Review, 66(5), 297–333.